

Ülke Raporları

İSLAMİ FİNANSIN KÜRESEL MERKEZİ OLMA YOLUNDA MALEZYA

Mohamed Eskandar Shah Mohd Rasid

İSLAMİ FİNANSIN KÜRESEL MERKEZİ OLMA YOLUNDA MALEZYA

Mohamed Eskandar Shah Mohd Rasid

ÖZET

Elinizdeki raporda Malezya'nın dünyadaki en gelişmiş İslami finans merkezlerinden biri olma serüvenine ışık tutulmaktadır. Amacımız sadece tarihin ve ilklerin izini sürmek olmayıp Malezya'daki kapsayıcı büyüme ve iktisadi ve toplumsal adalete yönelik hedefleri de belgelemektir. Rapor okunduğunda Malezyalı liderlerin ve Malezya halkının daha iyi ve daha istikrarlı bir finans sistemine sahip yüksek gelirli bir ulus olma konusundaki iradesi ve istekliliği görülebilir. Aynı zamanda bu rapor, Thomson L. Friedman'ın *Thank You for Being Late—An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations* başlıklı eserinden ilhamla eşitsizlik, iklim değişikliği ve dijital bozulma gibi ciddi küresel meselelere İslami finans bağlamında değinme fırsatı sunar.

Anahtar sözcükler: İslami bankacılık, İslami finans, İslam iktisadı, Eğitim, Malezya

Referans: Shah, M. E. (2019). A. Shafiq (Ed.) *İslami Finansın Küresel Merkezi Olma Yolunda Malezya* (Rapor No. 12). İstanbul: İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM)

YAZAR HAKKINDA

Doç. Dr. Mohamed Eskandar Shah Mohd Rasid, halen International Centre for Education in Islamic Finance (INCEIF)'de Yüksek Lisans ve Profesyonel Çalışmalar Okulu'nun yardımcı dekanlığını yapmaktadır. Aynı zamanda Dünya Bankası'nda finansal sektör uzman danışmandır. İngiltere'de University of Nottingham'da finans üzerine doktorasını yapmıştır. Ayrıca Avustralya'da University of Queensland'de Uluslararası Ekonomi ve Finans alanında mastır, International Islamic University Malaysia (IIUM)'da İşletme (Finans) alanında lisans derecesi vardır. Dr. Eskandar INCEIF'e katılmadan önce IIUM'de öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Temel araştırma alanları, varlık fiyatlama, portföy teorisi, sermaye yapısı ve uluslararası finanstır. Çalışmalarını pek çok konferansta sunmuş ve makaleleri uluslararası ve yerel referanslı dergilerde yayımlanmıştır. Securities Industry Development Corporation (SIDC)'de konu uzmanı olup kamu kuruluşları ve finans kurumları ile birlikte birçok danışmanlık projesinde görev almıştır.

Teşekkür

Elinizdeki çalışma Ahsan Shafiq tarafından son kez okunmuş ve düzenlenmiş olup bu araştırmanın sponsorluğunu İKAM üstlenmiştir.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

📍 Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

🌐 ikam.org.tr @bilgi@ikam.org.tr 📞 ikamorgtr 🐦 ikamorgtr

© Tüm hakları saklıdır. İslam İktisadi Araştırma Merkezi'nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazarlara aittir ve İslam İktisadi Araştırma Merkezi'ni bağlamaz.

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği tarafından 2016 yılında kurulan İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM), aslen yeni bir iktisadi anlayışın ve uygulama zemininin oluşumuna katkı yapmayı amaçlamaktadır. İslam iktisadını teorik ve uygulamalı olarak ele alan eğitim, araştırma, yayın ve etkinlikler gerçekleştiren İKAM bu faaliyetlerinin çıktılarını araştırmacıları, iş dünyasını ve politika yapıcıları bilgi birikimi açısından beslemeyi hedeflemektedir. Böylece İslam iktisadi alanının toplumda ve kamuda tanınmasını ve kabul edilmesi için çeşitli düzeylerde çalışmalar ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda, İKAM Raporları alanda yapılan araştırmaların neticelerinin kamuoyu ile paylaşılması amacıyla başlatılmış bir yayın dizisidir.

Malezya’da İslami Finansın Doğuşu için Saikler

Malezya, 1957’de bağımsızlığını kazandığından bu yana bir dizi ekonomik dönüşüm geçirmiştir. Ülke, yıllar içinde sınırlı ürünlere oldukça bağımlı bir yapıdan evrilerek çeşitli ekonomik ve dönüşümsel planlar uygulamıştır. Başarı hikayesiyle zaman zaman Asya Kaplanı olarak adlandırılan Malezya, artık üst orta sınıf milletler arasında yer almaktan gurur duymaktadır. Ülke bugün Malay, Çinli ve Hintli olmak üzere farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Malezya, halkın uyum içinde yaşadığı, serbest seçimlere girdiği ve çeşitli iktisadi faaliyetlerde bulunduğu demokratik bir ülkedir. Şüphesiz Malezya’nın bu konuma gelmesi, bankacılık, sermaye piyasası, sigortacılık ve banka dışı finans kurumları da dahil yerli finans sisteminin her açıdan reformu ve ilerlemesi sayesinde. Banka dışı finans kurumları verimli yatırımlara sermaye sağlama ve ticari işlemleri kolaylaştırmada önemli bir katalizör rolü üstlenmiştir. Bunun hikayesi Ang ve McKibbin’in (2007) çalışmasında görülebilir. Söz konusu çalışmada, finans sektörünün Malezya’da ekonomik büyümenin hayati bir unsuru olduğu gösterilmektedir.

1997-1998 Asya finans krizi ve 2007-2008 küresel finansal çöküş gibi bir takım aksiliklere rağmen Malezya ekonomisi başarıdan başarıya koşmuştur. Güçlü yerli talep ve sağlam finans sistemi sayesinde yaklaşık son yirmi yılda GSYİH büyümesi ortalama yüzde 5.5, reel kişi başı gelir artışı ise neredeyse yüzde 6’yı bulmuştur. Malezya ekonomik başarıları için gururlanmakta yüzde yüz haklıdır. Bu veriler, sadece bölgedeki emsallerinin ortalamasını geçmekle kalmayıp bazı gelişmiş ülke ekonomilerinden de yüksektir. Uluslararası Para Fonu’ndan (IMF) Christine Lagarde’a göre Malezya’nın ekonomik refahında etkili olan faktörler, hükümetin yönetimi geliştirmek ve yozlaşmayla mücadele etmek, yüksek kaliteli eğitime yatırım yapmak ve kadınların işe katılımını artırmak yoluyla verimliliği yükseltme konusundaki üstün gayretidir.¹

Bununla beraber Malezya halen uzun vadeli başarı yolunda kalıcı engellerle yüz yüzdedir. En başta, kilit endüstrilerde insan kaynağı eksikliği, yabancı yatırım için yoğun bölgesel rekabet ve emtialardaki fiyat dalgalanmaları gelmektedir. Ancak belki de bunlar arasında en çok endişe verici olanı, ülkenin kendisini “orta sınıf çıkmazından” kurtarmak için uzun bir mücadelenin içinde bulmasıdır. Bu durgunluk tehdidinden kurtulmak Malezya için, Dünya Bankası’nın öngördüğü 2024 itibarıyla üst gelir konumuna çıkma hedefine ulaşmanın tek yoludur.² İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Malezya Ekonomik Kalkınma Birimi’nden Koen ve Rahuman’a (2016) göre Malezya’nın daha kapsayıcı ve dengeli büyümeyi teşvik etmeye ihtiyacı vardır.

Geçmişimize şöyle bir bakıldığında görülecektir ki yapıcı çabalar, geliri artırıp mutlak yoksulluğu azaltmak isteyen hükümetin başlattığı Yeni Ekonomi Politikası ile başlamıştır.³ Pek çok girişim arasında bir ilk olan bu politikada amaç, dengeli ve kapsayıcı büyümeyi teşvik etmek ve halk arasındaki çekişmelere son vererek Malaylar ya da *Bumiputera* (yerli grup) ve Malay olmayanlar arasındaki artan gelir ve servet uçurumunu azaltmaktır. Diğer bir deyişle hedef, dengeli ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek (yani belli iktisadi fonksiyonlarla etnik özdeşleştirmeyi azaltmak) idi. Malesef *Bumiputera*’nın yüzde 30 ekonomik mülkiyeti gerçeklerden uzak bir hedefti. Uzmanların tahminine göre çoğunluğu Müslüman olan *Bumiputera* faize dayalı finansman imkanlarının (örneğin konvansiyonel kredilerin) yer aldığı politika altındaki ekonomik programlara iştirak etmekte isteksizdi. Borhan (2005)’da üstü kapalı bahsedilen bu tereddütler, Müslümanların İslami öğretilerle daha uyumlu alternatif işlemleri tercih etme eğiliminde açıkça görülmekteydi. Bunlar arasında malları fiyat farkıyla alıp satmak gibi işlemler yer alıyordu.

Buna cevaben hükümet öncelikle Malezya Hac Yönetimi ve Fon Kurulu ya da Tabung Haji'nin kuruluşunu önerdi. Bu kuruluş, ülkenin tasarruf ve yatırımının şeriat ilkelerine aykırı olmayan şekilde kullanımının bir öncüsü olacaktı. Ana fonksiyonu Malezya'daki Müslümanların ihtiyaçlarını yönetmek ve karşılamak olan *Tabung Haji*, Ağustos 1962'de kurulan ve ardından 30 Eylül 1963'de faaliyete başlayan Hacı Tasarrufları Kurumu'na dayanmaktaydı. Altı yıl sonra 1969'da bu kurum, 1951'den beri Penang'da faaliyet gösteren Hacı İşleri Ofisi ile birleşti. Bundan da Malezya 8 Yasaları, Hac Yönetimi ve Fon kurulu 1969 ve Hac Yönetimi ve Fon Kurulu A 168 Maddesi (Değişiklik 1973) altında Hac Yönetimi ve Fon Kurulu doğdu.

Kırsal bölgelerde yaşayan Malayların çoğunun, nakiti yastık altında saklamak, kıymetli maden, sığır ya da arsa almak gibi geleneksel tasarruf çeşitlerini uyguladığı zamanlarda uygulanabilir, sürdürülebilir ve İslami mevduat türleri sağlama anlamında Tabung Haji'nin kuruluşu çok yerinde bir karardı. Sonuç olarak bu tür tasarruf türleri hem sermaye akışını kolaylaştırmıyor hem de tasarruf sahiplerine sermaye değeri açısından kayıp yaşatıyordu.⁴ Tabung Haji işlemleri de esasında belli koşullarda İslami bir bankanın işlemlerine benzemektedir. Mevduatlar emanet için vedia ya da faizsiz mevduat olarak düşünülmekte ve özsermaye yatırımı nerdeyse müşareke finansmanının aynısı olmaktadır (Çizakça, 2011). Yatırımdan gelen karlar işletme maliyetleri ve zekat çıkıldıktan sonra mevduat sahipleri arasında bonus olarak dağıtılmaktadır.

Tabung Haji'ya ait Yönetilen Varlıklar yıllar içinde nerdeyse 20 milyar dolara ulaştı ve kuruluş, hükümete bağlı en büyük yatırım şirketlerinden biri oldu. Tabung Haji bugün sadece mevduat sahiplerinin fonlarını yönetmekle kalmayıp aynı zamanda iştirakleri yoluyla İslami Bankacılık ve tekafül de dahil farklı ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Tabung Haji, İslami finans için her zaman bir umut kaynağı olmuştur ve olmaya devam edecektir. İslami finans vizyonunun bir örneği olup risk paylaşımına dayalı finansmanın aslında uygulanabilir bir çözüm olduğunu açıkça göstermektedir.

İlk İslami Banka

Engelleri aşmak ve *Bumiputera* yanlısı gündemin başarıya ulaştığını görmek isteyen hükümet aynı zamanda şeriata uyumlu bir bankacılık sisteminde ısrar etti. Esasında hükümetin bu kararlılığı kısmen 1970'lerde Orta Doğu'da yükselen İslami Diriliş ve İran'ın İslami ilke ve değerlere bağlı yönetilme ihtiyacından doğan 1979 İslam Devrimi olarak da bilinen İran Devrimi ile yeniden canlandı.⁵ Bu uluslararası olaylardan ilham alan Malezya'daki İslamileşme hareketi, birçok Malay Müslüman öğrenci lideri mezun olup politikaya atıldıkça Malezya'da hızla destek buldu. Bu liderler arasında iktidar partisine katılan Anwar İbrahim de yer almakta olup tüm bunlar ülkenin ilk İslami bankasının kurulması talebine hız kazandırdı.

Geriye dönersek, Bumiputera Ekonomik Kongresi 1980'de dönemin en büyük siyasi partisi olan United National Organisation (UMNO) tarafından Malay Müslümanların fonlarını İslami kurallara göre yatırıma dönüştürme ihtiyacını ele almak üzere gerçekleştirildi. Bununla bağlantılı olarak, Mart 1981'de Universiti Kebangsaan Malaysia'da gerçekleştirilen kalkınma temalı ulusal seminer, hükümetin şeriat ilkelerine dayalı bankacılıkla ilgili belirlenmiş bir yasa taslağı çıkarmasını talep eden bir önerge yayınladı.⁶ Önergeyi takiben dönemin başbakanı Mahathir Mohamad operasyon, mevzuat ve finans açılarından ilk İslami bankayı kurma imkanı üzerine kapsamlı bir çalışma yapmak üzere Ulusal Yönlendirme Komitesi'ni atadı. Raja Tun Mohar Raja Badiozzaman'ın başkanlık yaptığı bu komite, Temmuz 1982'de tekliflerini sundu ve bu teklifler hükümet tarafından kabul edildi. Neticede 1982'nin sonunda Parlamento

ve Senato tarafından İslami Bankacılık Yasası onaylandı ve 1983'te resmi gazetede yayınlandı.⁷ Bu yasa İslami bankalar için lisans verme, gümrük vergileri, kontrol ve denetim gibi konularla ilgili koşulları belirlemektedir. Yasanın kabulü, konvansiyonel bankacılığı ürkütme korkusu olmadan, Mart 1983'te ülkenin ilk tam kapsamlı İslami bankası olan Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB)'in kurulmasını mümkün kıldı. Operasyonlarına dört ay sonra Temmuz 1983'de başlayan BIMB, yaklaşık 500 milyon ringgit onaylı sermayeye ve 80 milyon ringgit ödenmiş sermayeye sahipti.⁸

BIMB'e 1983'ten 1993'e kadar ülkede İslami bankacılık hizmetlerini sağlayan tek kurum olma "ayrıcalığı" tanındı. Bu özel işletme hakkı, çok daha tecrübeli ve çok daha iyi sermayelendirilmiş diğer yerel ve yabancı bankalardan gelecek rekabet baskısı olmaksızın piyasa sermayelendirmesini sağlaması ve müşteri portföyü oluşturmaya yardımcı olmak içindi. Söz konusu karar oldukça yerindeydi, zira BIMB o dönemde yüzde 48 yıllık büyüme oranı yakalayabildi. On yıl sonra BIMB'in aktifleri, yıllık ortalama yüzde 16.3 artışla, 1984'teki 325.5 milyon ringgitten 2003'te 13.7 milyara yükseldi. Dahası, ülkenin her yerinde hızla artan operasyonlarıyla BIMB, 1984'teki 6 şube ve yaklaşık 270 çalışanla karşılık 2003'te 84 şube ve 2000'in üzerinde çalışan sayısına erişti.

Ayrıcalık döneminin ardından Malezya'da İslami finansın gelişimini teşvik etmek isteyen hükümet, İslami bankacılık etkinliğini artırmak için rekabeti geliştirecek adımlar attı. Konvansiyonel bankaların İslami bankacılık hizmetleri sunabilmeleri için Mart 1993'te Faizsiz Bankacılık Planı başlatıldı. Malezya Merkez Bankası ya da Bank Negara Malaysia (BNM) konvansiyonel bankaların İslami bankacılık işine girmeleri için gerekenleri ortaya koyan bir kılavuz çıkardı. Bankaların, şeriata uygun finansman faaliyetleri için toplayacakları fonları tutmak üzere belirli bir İslami Bankacılık Birimi (diğer adıyla 'İslami pencere') kurmaları gerekiyordu. Başlangıçta sadece üç konvansiyonel banka, yani Malayan Banking Berhad, Bank Bumiputera Malaysia Berhad ve United Malayan Banking Corporation katıldı. Öte yandan Plan ivme kazandı ve İslami bankacılık hizmetleri sunan ticari banka sayısı 1993'te 11'e, 1998'de ise 25'e yükseldi. Fakat Tablo 1'de görüleceği üzere Asya Finans Krizi sonrasında yeniden yapılandırma programına bağlı olarak 2006'da bu sayı 14'e düştü. Bugün Malezya'da İslami bankalar tarafından sağlanan finansman her yıl ortalama olarak iki haneli sayılarda büyümektedir (bkz. Tablo 2).

Hızlıca ilerlersek, 1983'te BIMB'in kuruluşundan 1999'da Bank Muamalat Malaysia Berhad (BMMB)'in kuruluşuna kadar Malezya'da tam kapsamlı başka İslami banka yoktu. Ülkenin tam kapsamlı ikinci İslami bankasının kuruluşu Bank Bumiputera Malaysia Berhad (BBMB) ve Bank of Commerce Malaysia Berhad (BOCB)'in İslami bankacılık kollarının bir birleşiminin sonucuydu.

Tablo 1.

Malezya'da İslami Bankacılık Hizmeti Sunan Banka Sayısı

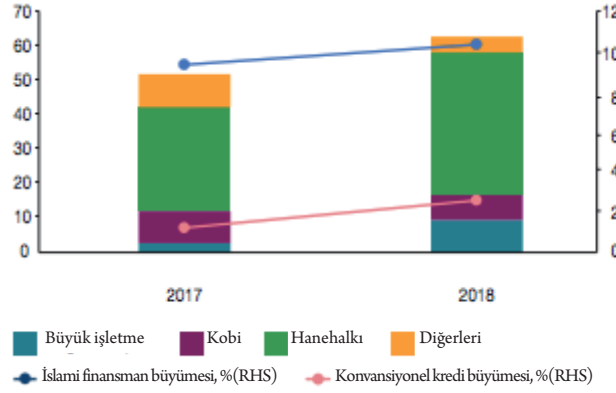
	1983-92	1993	1998	2002	2006	2018
Bankacılık Kurumları	1	21	49	36	27	-
Ticari Bankalar	0	11	25	8	14	26
Finans Şirketleri Finance	0	7	18	0	10	-
Ticaret Bankaları	0	2	5	4	3	-
İslami Bankalar	1	1	1	9	2	16
İskonto Kurumları	0	0	0	6	7	-

Kaynak: Nakagawa (2009) ve Yazarın Kendisi

Tablo 2.

Malezya İslami Bankacılık Sektörünün Büyümesi

İslami finansman yıl boyu %10.5 büyümüştür.

Kaynak: Bank Negara Malaysia Finansal İstikrar ve Ödeme Sistemleri Raporu (2018)

Diğer Finans Kurumlarındaki Gelişmeler

Bağlantılı bir gelişme olarak, Tekafül şirketlerinin kuruluşu ve işletmesi ile ilgili prensipleri ortaya koyan Tekafül Yasası, 1984'te yürürlüğe girdi. Bu yasanın amacı, konvansiyonel sigortaya bağlı olmaksızın İslami bankaların İslami işlemlerle ve bankacılık operasyonlarıyla ilgili riskleri etkin yönetmelerine yardımcı olmaktır.⁹ Bu arada sermaye piyasalarında şeriat ilkelerine dayalı devlet tahvili ve bonusu çıkarılabilmesi için 1983'te Devlet Yatırım Kanunu yürürlüğe girdi. Devlet yatırım sertifikası, ilk olarak karz-ı hasene sonrasında ise bey'u'l-inaye şer'i sözleşmesine dayalı olarak çıkarıldı. 1996'da İslami Sermaye Birimi'nin¹⁰ kuruluşu ve Şer'i Danışma Konseyi üyelerinin atanmasını¹¹ takiben Malezya Tahviller Komisyonu (SC) bir sonraki yıl Kuala Lumpur Borsası'nda (KLSE) (artık Bursa Malaysia olarak bilinmektedir) alım satımı yapılan şeriat onaylı bir liste çıkardı. İslami tahviller büyük miktarda pazar payına ulaşınca Malaysia Securities Exchange Berhad (artık Bursa Malaysia Securities Berhad olarak bilinmektedir) 1999'da ülkenin ilk İslami özsermaye endeksi olan KLSE'yi piyasaya sürdü. Bu endeks, şeriata uyumlu tahviller listesinde olan tüm ana işlemlerin performansını takip etmekteydi. Öte yandan 1990'da Shell MDS (M) Sdn Bhd tarafından 125 milyon dolar (525 milyon Malezya ringgiti) değerinde dünyanın ilk kurumsal sukuku yerel para biriminde çıkarıldı. Malezya'nın şeriata uyumlu sabit enstrüman çıkarma konusundaki liderliği de başlamış oldu. Daha sonraları, Khazanah Nasional Berhad, 1997'de şeriata uygun murabaha ve beyu'l-deyn sözleşmelerine dayalı sıfır kupon Khazanah Murabahah Bonosunu piyasaya sürdü.

Finans Sektörü Anaplanı (FSA)

1997 Asya Döviz Krizi, esasında Malezya İslami Finans sektörü için bir başka dönüm noktasıydı. Sektör, ülkenin tüm finans sistemini rekabetçi, dirençli ve dinamik bir yapıya dönüştürme konusunda hükümetin kriz sonrası çabalarından doğrudan fayda gördü. BNM, İslami banka ve Tekafül operatörlerinin daha etkin rekabet edebilmesi ve sektördeki varlıklarını sağlamlaştırılmaları için Mart 2001'de

Finans Sektörü Anaplanını (FSA) ortaya koydu. Bundan önce İslami banka ve tekafül operatörlerinin piyasaya dahil olma seviyesi banka aktifleri açısından yüzde 6.9, tüm nüfusun tekafül katılımı açısından yüzde 2 idi. Bu durum her iki sektörde de kullanılmayan muazzam potansiyeli göstermekteydi. Bunun yanı sıra Malezya İslami bankaları ve Tekafül operatörleri pazar lideri olma konusunda bazı engellerle yüzyüzeydi: (i) küreselleşme ve finansal liberalleşmenin sonucu artan rekabet; (ii) yıkıcı teknolojinin yoğun kullanımı; ve (iii) daha karmaşık finansal ürün talebinde bulunan bilinçli kullanıcılar. Bu sorunlara çözüm sağlamak ve dolayısıyla ülkenin İslami finans sisteminin etkinliğine ve etkililiğine anlamlı katkıda bulunmak için FSA, kurumsal kapasite inşası, finansal altyapı geliştirme ve düzenleyici çerçevenin belirlenmesi konularına değinen bir takım tavsiyeler sundu.

FSA, İslami bankacılığın başarısını hızla artırdı. İlk uygulama safhasında İslami bankacılık pazar payı tüm bankacılık sistemi toplam aktiflerinin yüzde 9.7'sine (2000: yüzde 6.9), toplam mevduatların yüzde 10.4'üne (2000: yüzde 7.4) ve toplam finansmanın yüzde 1.3'üne (2000: yüzde 5.3) çıktı. Tekafül işlemleri de sigortacılık sektörünün toplam aktifleri içerisinde yüzde 5.7 (2000: yüzde 3.9), toplam katkısı içerisinde ise yüzde 6'yı (2000: yüzde 3.9) teşkil edecek şekilde hızla genişledi. Anaplanın devamı olarak Malezya Finans Sektörü Planı 2011-2010'da ortaya konuldu. Bu plan, 2020 itibarıyla yönetilen İslami finans varlıklarının tutarını toplam aktiflerin yüzde 40'ına çıkarma hedefi koymuştu.

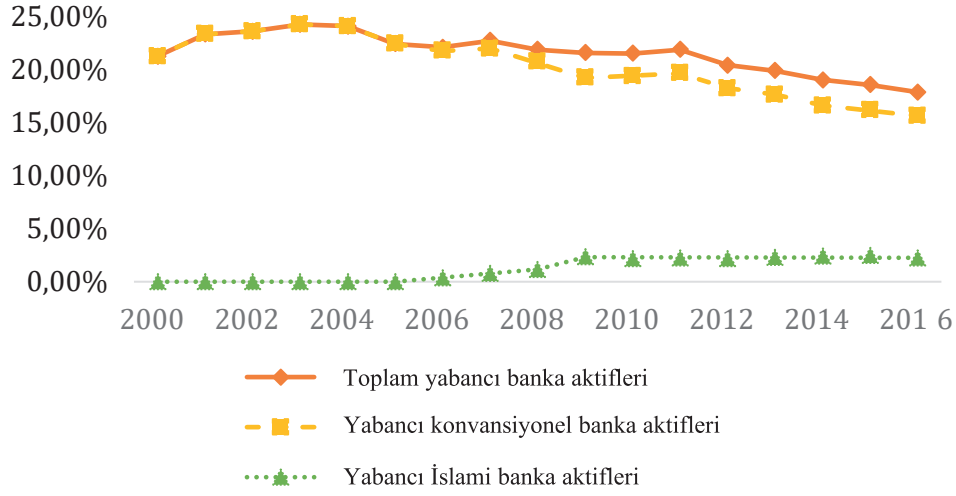
Malezya'da kapsamlı bir İslami finans sistemi geliştirme yolu, aynı zamanda yardımcı kurumların güçlendirilmesi sayesinde açıldı. Örneğin, ülkede sağlam İslami bankacılık uygulamalarını teşvik için sırasıyla 2000 ve 2006 yıllarında Malezya İslami Bankacılık Kurumları Birliği (AIBIM) ve Malezya Uluslararası İslami Finans Merkezi (MIFC) kuruldu. Malezya aynı zamanda İslami Finans Hizmetleri Kurulu (IFSB) ve Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (IILM) gibi İslami finansla alakalı bir takım uluslararası standart koyucu ve diğer organizasyonlara da ev sahipliği yapmaktadır.

Finansal Sektör Açıklığı

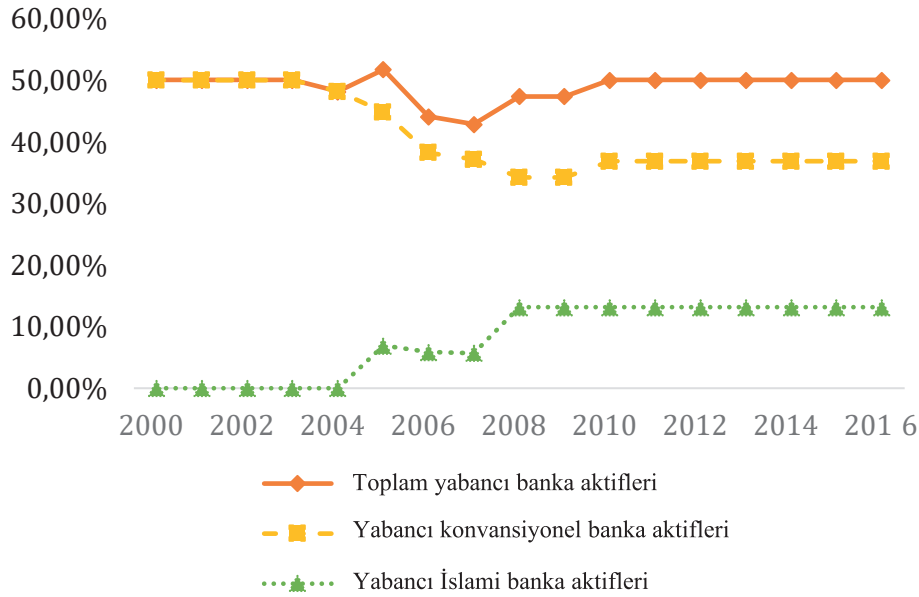
Malezya İslami bankacılık sektörünün muazzam gelişimi yukarıda bahsedilen sebeplerin yanı sıra Merkez Bankası'nın pazarı yabancı rekabete açmasıyla birlikte ülkenin bankacılık sektörünü liberalleştirme kararıyla da ilintilidir. Ülkeye giren ilk yabancı bankalar, 2004'te Al Rajhi Banking & Investment Corporation (Malezya) Berhad, Kuwait Finance House (Malezya) Berhad ve Asian Finance Bank Berhad'dır. O zamandan bu yana Şekil 1 ve 2'de görüleceği gibi, Malezya'da yabancı İslami bankaların toplam aktifler ve toplam banka sayısı içerisindeki payı, nispeten çok küçük de olsa giderek arttı. Halbuki yabancı konvansiyonel bankalar için tam tersi geçerliydi. Bunun sebebi kısmen, 2008 yılında HSBC Holdings PLC, Standard Chartered PLC ve Oversea-Chinese Banking Corporation (OCBC) Limited gibi çok uluslu bankaların İslami yabancı iştiraklerinin, yani sırasıyla HSBC Amanah Berhad, Standard Chartered Saadiq ve OCBC Al-Amin Bank Berhad'ın ülkede kurulmasıydı.

Bunlarla beraber, BNM konvansiyonel bankalara İslami banka iştiraklerini kurmaları için lisans verileceğini ilan etmişti. İslami iştiraklerini açan ilk bankacılık grupları arasında sırasıyla RHB Islamic Bank Berhad, Commerce Tjari Bank Berhad, Hong Leong Islamic Bank ve AmBank Islamic Bank'ı kuran RHB Group, Commerce Group, Hong Leong Group ve AmBank Group yer almaktaydı.

İKAM Ülke Raporları

Şema 1. Banka Aktifleri Açısından Malezya’da Yabancı Banka Varlığı Seviyesi

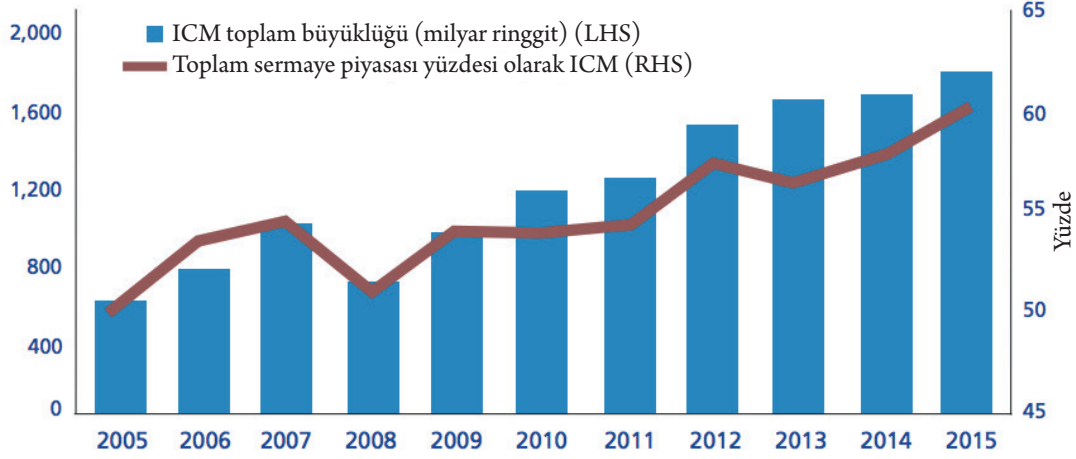

Şema 2. Banka Sayısı Açısından Malezya’da Yabancı Banka Varlığı Seviyesi

Not: Veriler Fitch Connect’ten alınmış olup eksik olanlar (2000 ve 2001 yılları için Alliance Bank Malaysia Berhad) eklenmiştir.

Malezya’yı uluslararası bir İslami sermaye pazarı merkezi yapmak için FSMP’nin yanı sıra 2000 yılında SC tarafından Sermaye Pazarı Anaplanı (SPA) ortaya konuldu. 10 yıllık plan, geniş yelpazede rekabetçi İslami sermaye pazar ürünlerinin geliştirilmesini kolaylaştırdı. Ayrıca Şekil 1’de görüleceği gibi, SPA, Malezya İslami sermaye pazarının Aralık 2012 sonu itibarıyla 1.42 trilyon ringgite ulaşacak şekilde yıllık yüzde 13.6 oranında büyümesine önemli ölçüde katkıda bulundu.¹² Daha sonra 2011’de çıkarılan ülkenin ikinci Sermaye Anaplanı (SPA2) bilhassa operasyonel altyapının sağlanması, şeriat dayalı yatırımların teşviki ve şeriat araştırma ve ürün geliştirme konularında uluslararası işbirliğini

destekleme konularına odaklanarak Malezya İslami sermaye pazarının gelişmesiyle ilgili uzun vadeli stratejiler ortaya koydu. Stratejik öncülükle birlikte Malezya'da İslami sermaye pazarının 2020 yılına kadar sonraki 10 yıl içerisinde yıllık ortalama yüzde 10.6 büyümesi öngörülmektedir.

Şekil 1. Malezya'da İslami Sermaye Piyasasının Büyüklüğü

Kaynak: Menkul Kıymetler Komisyonu (2016)

İslami Ekonomi ve Finans Eğitimi

Sürdürülebilir bir İslami finans endüstrisi ve ekosistemi kurmak için geniş, eğitimli ve yetenekli işgücünün olması kaçınılmazdır. MIFC raporuna (2017) göre entelektüel sermaye, sektörün rekabetçiliğini ve performansını sürdürmesinde kilit roledir. Neyse ki Malezya İslami finans ekosistemi içerisinde çeşitli kurum ve kuruluşlara liderlik edecek dünya çapında yetenekler çıkarmanın öneminin farkındadır. Bu itibarla hükümet ve özellikle Malezya Merkez Bankası büyük yatırımlar yapmıştır.

Son yıllarda İslami finanstaki beşeri sermaye ve entelektüel kaynakları artırmak için İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü Malezya (IBFIM), Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (INCEIF), Uluslararası İslami Finans Şariat Araştırma Akademisi (ISRA) ve Finans Akreditasyon Ajansı (FAA) gibi birçok akademik kurum ve araştırma kuruluşu oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar, Malezya Merkez Bankası tarafından teknik titizlik, sektör uyumluluğu ve yüksek seviye profesyonellik konularında yetenek gelişiminin kalitesini sağlamak için kurulmuştur. Bu yeni kurulan kurumlar İslami finans ve ekonomi ya da ilgili alanlarda akademik veya profesyonel nitelikler sunan birçok kamu ve özel üniversiteye eşlik etmektedir. Bu üniversiteler arasında, meşhur Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (IIUM) ve Universiti Sains Islam Malaysia (USIM)'da yer almaktadır.

Işık tutmakta fayda olan konulardan biri de Malezya'da akademi ve endüstri arasındaki güçlü ortaklıktır. AIBIM, Security Industry Development Corporation (SIDC) ve Association of Shari'ah Advisors (ASAS) gibi pek çok kurum sürekli olarak araştırma, eğitim ve danışmanlık konularına iştirak ederek bu girişimi desteklemektedir. Bunun yanı sıra müfredat standardizasyonu, uluslararası işbirliği yapısı, kaliteli yayınların artırılması ve yeni gelişen ülkelere İslami ekonomi ve finans eğitimi konusunda yardım gibi, halen politika yapımcıların ilgilenmesi gereken pek çok mesele vardır (Nu'man and Ali, 2016).

Tablo 3.**Malezya'da İslami Finans Sisteminin Gelişiminin Özeti**

Yıl	Önemli Hadiseler
1983	İslami Bankacılık Yasası 1983 uygulamaya konuldu İlk tam kapsamlı İslami banka olan BIMB'in kuruluşu
1984	İlk Tekafül operatörü olan STMB'nin kuruluşu
1993	Faizsiz Bankacılık Planı ya da İslami Bankacılık Planı ortaya konuldu
1994	İslami bankalararası Para Piyasasının (IIMM) kuruluşu İkili bankacılık sisteminin hayata geçirilmesi
1997	İslami bankalar ve Tekafül şirketleri için Şeriat Danışma Kurulu kuruldu
1999	İkinci tam teşekküllü İslami banka olan BMMB'nin kurulması
2000	Malezya İslami Bankacılık Kurumları Birliği'nin (AIBIM) kurulması Finans Sektörü Anaplanı (FSMP) 2001-2010
2001	İslami finans sektöründe yetkin ve eğitimli kişilerin yetiştirilmesi için İslami Bankacılık ve Finans Kurumu Malezya (IBFIM) kuruldu
2003	BNM tarafından "İslami iştirak" kurma çağrısı İslami bankaların etkinliğini sağlamak için yasal reformlar: İslami bankacılık ve finansla ilgili meselelere Yüksek mahkeme hakimlerinin bakması Merkez bankası seviyesinde Yasa Yeniden İnceleme Komitesi kuruldu BNM'de Şeriat Danışma Konseyi oluşturuldu
2005	28 Mart 2005'te İslami iştirak olarak Hong Leong Islamic Bank kuruldu Küresel İslami finans sektörü için insan kaynağı yetiştirmek üzere Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (INCEIF) kuruldu.
2006	1 Nisan 2006'da Affin Islamic Bank Berhad ve EONCAP Islamic Bank faaliyetlere başladı 1 Mayıs 2006'da AmIslamic Bank faaliyetlerine başladı 17 Şubat 2006'da Kuwait Finance House resmi olarak faaliyete geçti Ekim 2006'da Al-Rajhi Bank ilk yurtdışı operasyonlarını Malezya'da başlattı 28 Kasım 2005'te Asian Finance Bank Berhad kuruldu ve 19 Ocak 2007'de ilk şubelerini açtı Malezya Uluslararası İslami Finans Merkezi'nin (MIFC) kuruluşu
2008	Maybank Islamic Bank Berhad faaliyetlerine başladı
2010	Malezya Finans Sektörü Planı 2011-2020'nin ortaya konması Malezya hükümeti tarafından küresel vekalet sukukunun çıkarılması

2011	Khazanah Nasional tarafından “Emas” adıyla dünyanın ilk China Renminbi sukuku
2012	Felda Global Ventures tarafından dünyanın en büyük şeriata uygun ilk halka arzının Bursa Malaysia’da listelenmesi PLUS tarafından dünyanın tek en büyük sukuk ihracı, 30.6 milyar Malezya ringgiti
2013	Danainfra Malaysia’nın ilk borsada işlem gören Bono ve Sukuku (ETSB) International Islamic Liquidity Management Corporation (IILM) tarafından ilk dolara bağlı kısa vadeli sukuk 490 milyon Amerikan doları. Yabancı bir fon yöneticisi olan Aberdeen Islamic Asset Management tarafından ilk şeriata uygun perakende ürün.
2014	Malezya Menkul Kıymetler Komisyonu tarafından Sürdürülebilir ve Sorumlu Yatırım (SRI) Sukuk Taslağı’nın çıkarılması.
2015	Khazanah Nasional Berhad tarafından ilk Sürdürülebilir ve Sorumlu Yatırım (SSY) Sukuku Ihsan.
2016	CIMB Principal Islamic, UCITS yapısı altında Malezya’nın ilk Küresel Sukuk Fonu’nu çıkardı
2017	Beş yıllık İslami Fon ve Servet Yönetimi Planı’nın ortaya konması Dünyanın ilk Yeşil Sukukunun ihracı.

Kaynak: Yazara ait

Malezya’nın IFB’deki Mevcut Durumu

Şekil 2’de görüleceği gibi yıllar içerisinde Malezya kapsamlı bir İslami finans pazarı geliştirdi. Son 30 yılda çok farklı kurum ve kuruluşlar sayesinde Malezya İslami finans için en canlı pazarlardan biri oldu. Güçlü denetim yapısı ve şeriata uygun ürünlere karşı artan talep ile Malezya, Şekil 3’te görüleceği gibi Thomson Reuters Küresel İslami Finans Kalkınma Göstergesi (IFDI)’ne göre günümüzde dünyanın en kapsamlı ve gelişmiş İslami finans ekosistemlerinden birine ev sahipliği yapmaktadır. Malezya hükümetinin süregelen kararlılığı ve desteği, sektörün büyümesini daha da hızlandırmaktadır. Esasında yakın zamanda Malezya Ortak Refah Vizyonu 2030’un ilanında İslami finans, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik için önemli direklerden biri olarak görülmüştür.

Malezya'nın İslami Finans Varlıkları

Toplam İslami
Bankacılık Varlıkları

204,4 milyar dolar
(2017)

Toplam
Sukuk

202,2 milyar dolar
(2017)

Yönetilen
İslami Varlık

28,3 milyar dolar
(2017)

Tekafül
Net Katkısı

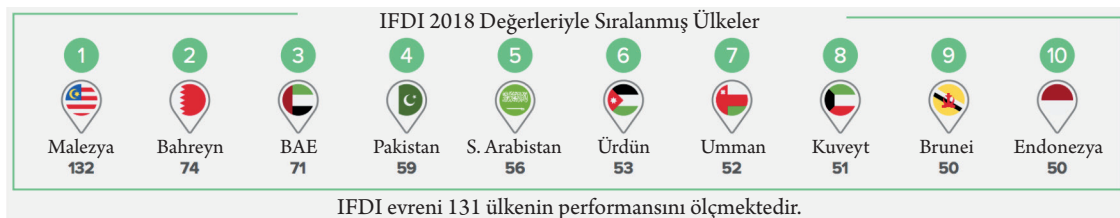
2,1 milyar dolar
(2017)

İslami Finans Hizmeti Sunan Farklı Sektör Oyuncuları ve Hizmet Sağlayıcılar Kümesi

Şekil 2. Malezya'da İslami Finans Tablosu

Kaynak: MIFC (2018)

Şekil 3. En Gelişmiş İslami Finans Piyasalarına Sahip On Ülke

Kaynak: Thomson Reuters İslami Finans Kalkınma Göstergesi (2018)

Açıkça görüleceği gibi Malezya’da İslami finansın başarısı BNM (2019) tarafından sağlanan yeni istatistiklerle de doğrulanmaktadır. Buna göre İslami finans kurumlarının sağladığı toplam finansman 2017’de 605.5 milyar ringgitten 2018’de 668.7 milyara yükselerek yüzde 10.5 artmıştır. Bu da İslami finansmanın toplam bankacılık sektörü finansmanı içerisindeki payını 2017’deki yüzde 34.9 değerinden 2018’de yüzde 36.6’ya taşımıştır. Büyüklükle ilgili olarak ise, küresel İslami bankacılık varlıklarının neredeyse yüzde 92’sine denk gelen sistematik olarak önemli İslami bankacılık sektöründe, Malezya on iki ülke listesine dahil edilmiştir (İslami Finans Hizmetleri Kurulu, 2019).¹³ Ayrıca fonlama tarafında İslami mevduat ve yatırım hesapları 2017-2018 yıllarında 672.6 milyar ringgitten 742.3 milyara çıkarak yüzde 10.2 büyümüştür.

İslami bankacılığın başarısıyla paralel olarak, Tekafül piyasasında da şeriata uygun korunma çözümlerine olan güçlü talep artarak devam etmektedir. 2018’de aile ve genel tekafül pazarının kombine net katkısı önceki yılki rakam olan 8.3 milyar ringgitten 9.56 milyara çıkarak yüzde 15.9 büyümüştür. Bununla bağlantılı olarak ülkenin Tekafül endüstrisinin pazar payı, net prim ve katkılar açısından 2017’deki yüzde 15.2 değerinden 2018’de yüzde 16.6’ya yükselmiştir. Tüm bu başarıların ötesinde Malezya 2017’de toplam küresel Sukukun yüzde 51’ini temsil ederek Sukuk pazarına hakim konuma gelmiştir ve 2019’ın ilk çeyreğinde ihraç edilen 39.5 milyar dolarlık toplam küresel sukukun yüzde 35.1’ine denk gelen 13.9 milyar dolarlık küresel sukuk ihracıyla başı çekmiştir. Aynı zamanda Malezya kendisini İslami servet yönetimi hizmetlerinin önde gelen uluslararası sağlayıcılarından biri olarak konumlandırmaktadır. Zira küresel İslami fonların yüzde 32’si ülkede yer almakta olup 2017 itibarıyla Suudi Arabistan’dan (yüzde 37) sonra ikinciliği elinde bulundurmaktadır (İslami Finans Hizmetleri Kurulu, 2019).

İslami Finans ve Malezya’nın Geleceği

Bugün Malezya hanehalkının yüzde 1’inden azı aşırı yoksulluk içinde yaşamakta olup hükümetin hedefi, çok daha zorlu bir gündem olan nüfusun en yoksul yüzde 40’ının (en alttaki 40) refahına yöneliktir (Dünya Bankası, 2018). Yüksek yaşam maliyeti ve artan finansal yükümlülüklerle karşı karşıya olan bu düşük gelir grubu, ekonomik şoklara ve pazar belirsizliklerine karşı son derece hasastır. Azalan bir trende rağmen son rakamlar Malezya’da zenginlerle fakirler arasında ürkütücü bir farka işaret etmektedir.¹⁴ Bu gelir farkını kapatmaya niyetli hükümet, İslami finansı, genelde tüm ekonomi, özelde ise en alttaki yüzde 40’ın zorlukları yenmesi için vazgeçilmez bir araç olarak görmektedir.

Malezya aynı zamanda yakın gelecekte gelişmiş bir millet olmayı amaçlamaktadır. Buna göre, katılım ve dengeli büyümeyi teşvik eden bir ekonomik model inşa etme hedefi, bu yolda İslami finansın uygulanmasını destekler görünmektedir.

İslami finansın değer önerisi, ülkenin amaç ve niyetini yansıtmaktadır. Bununla birlikte Malezya kendisini dünyanın kışkandığı bir ülke ve İslam dünyasının lideri olarak yeni bir seviyeye taşıyarak başka mücadelelerle karşı karşıya kalmıştır. Şüphesiz ticaret yapan bir ülke olarak Malezya’nın önündeki engel ve zorluklar sadece içeriden değil dışarıdan da kaynaklanmaktadır. Ancak Malezyalı liderler ve halk yeni dünyayı kucaklamaya hazırdır. Ortak Refah Vizyonu 2030’un yeni planı, Thomson L. Friedman’ın *Thank You for Being Late—An Optimist’s Guide to Thriving in the Age of Accelerations* kitabında tanımladığı üzere gezegendeki üç büyük güçle başa çıkmada Malezya’nın planlarını açıkça ortaya koymuştur. Bu güçler, Moore kanunu (yani teknoloji), “Pazar” (yani küreselleşme) ve Tabiat Ana (yani iklim değişikliği)’dir.

Elinizdeki makale İslami finansın ülkeyi bu üç büyük güce karşı nasıl hazırladığını açıklamaktadır. İslami finans, içinde yaşadığımız dünyayı yeniden şekillendiren bu hızlı ve ekonomik olarak yıkıcı güçlerle verimli bir şekilde içiçe geçerek Malezya'nın kapsayıcı ve eşitlikçi bir şekilde büyüyen (yani azalan gelir farkına sahip) gelişmiş bir ülke olma yolundaki ilerlemesini hızlandırabilecektir.

İslami Finans ve Teknoloji

Friedman'ın zekice ortaya koyduğu gibi teknoloji, herhangi bir değişim ya da yeniliği "ortalama insanın ve toplum yapılarımızın uyum sağlayıp benimseyebileceği kapasitenin çok üzerinde" bir hızda ilerlemektedir (Friedman, 2017, s. 32). Bu gerçeği ortaya koyduktan sonra Friedman, sadece umutsuzca yerimizde durmamıza gerek olmadığını, aksine bunu anlayıp kendimizi tamamen buna vermemiz gerektiğini söyler. Bu, 15. Kuala Lumpur İslami Finans Forumu 2019'da yaptığı açılış konuşmasında ülkedeki İslami bankacılık ve finans aktörlerine finans teknolojisinin (burdan sonra 'fintek' denilecektir) potansiyel bozulmalarını gözardı etmeme çağrısında bulunan Başbakan Tun Dr. Mahathir Mohamad'ın konuşmasındaki mesajla aynıdır.

Göründüğü kadar ürkütücü olmayan yıkıcı teknoloji, iki yönde hareket edebilir. Basitçe söylersek, İslami finans sahasına fintekin dahil olması İslami finans ürün ve hizmet sunumunun evrimine olumlu katkı sağlayabilir. Mesela, internet üzerinden yatırım, mobil telefonlar, sosyal medya etkileşimi, büyük veri analitiği ve yapay zeka, Malezya İslami bankalarının daha üstün müşteri tecrübesi (yani daha otomatik ve kullanıcı dostu finansman ve ödeme imkanları) sağlamasına ve finansal işlem masraflarını azaltmaya yardımcı olmaktadır.

Malezya'da İslami bankalar arasında teknoloji uygulamasının ilerlemesine çok yaygın bir örnek 2016'da Yatırım Hesap Platformu'nun (YHP) işlemlleştirilmesidir. İlk olarak altı İslami bankanın konsorsiyumundan¹⁵ ortaya çıkan YHP, kitlesel fonlama ve eşdüzey (P2P) borçlanma gibi pek çok fintek platformuna benzer şekilde işlemektedir. Bu platformda, parasını İslami banka yatırım hesabı ürünlerine aktarmak isteyen yatırımcıların fonları uygun girişimlerde kullanılmaktadır. YHP'nin varlığıyla birlikte İslami bankaların yatırım hesaplarını yönetmedeki birçok kilit fonksiyonu (mesela yatırımcılara risk iştahlarına uyacak şekilde seçenekler sunmak, müşteri durum tespiti ve girişimlerle ilgili sürekli denetim gibi) sisteme uyumlanmakta, böylelikle yatırım hesabı ürünleri çok daha etkin ve etkili bir şekilde sunulabilmektedir. Şekil 4, YHP mekanizmasını göstermektedir. Kuruluşundan bir yıl sonra YHP listeleri yoluyla toplanan fonlar dört katına çıkarak 955.3 milyon ringgite ulaşmış ve dört girişimi desteklemiştir (BNM, 2018). YHP'nin ilerleyen yıllarda daha fazla fon toplama sözü gayet yerindedir, zira BNM'nin yaptığı yeni bir araştırmaya göre küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) yaklaşık yüzde 60'ı bu tür websitesi tabanlı çok bankalı fon toplama platformlarından haberdar değildir (BNM, 2019). Düzenleyici odaklı YHP'nin dışında Malezya'da artan sayıda İslami ya da Müslüman odaklı kitlesel fonlama platformu bulunmaktadır. Bunlar arasında en başta Malezya SC tarafından ilk İslami özsermaye kitlesel fonlama lisansı verilen, Singapur tabanlı Ethis Grubun kolu olan Ethis Ventures yer alır. Bu lisans ile birlikte şirket, ülkedeki KOBİ'lerin fon toplamasına yardımcı olmak amacıyla 2020'nin ilk çeyreğinde Ethis Equity adı altında yepyeni bir şeriata uygun platform çıkarmayı planlamaktadır. Daha çok Endonezya'da toplu konut projelerine odaklanan yatırımlarıyla bilinen şirket, aynı zamanda Malezya'da diğer etik platformlara bağlı bir grup geliştirmekte ve işletmektedir. Bu platformlar arasında İslami toplumsal finans fonlarını (örneğin zekat, vakıf ve sadaka)

etkili yardım kampanyalarıyla eşleştiren GlobalSadaqah platformu ve üniversiteye gitmek isteyen yetenekli yoksul öğrencileri potansiyel fon sahipleri ile eşleştiren (yani mikro burs) Skolafund platformu yer almaktadır. Aynı şekilde, Finterra Technologies Sdn Bhd, vakıf fonlarını akıllı sözleşme ekosistemi ve blok zinciri teknolojisi yoluyla toplayıp yöneten çözümler sunan dünyanın ilk ve tek platformu “Finterra Bağış Fonu/Vakıf Zinciri”ni kurmuştur.

Şekil 4. Yatırım Hesabı Platformu Mekanizması

Kaynak: BNM (2016)

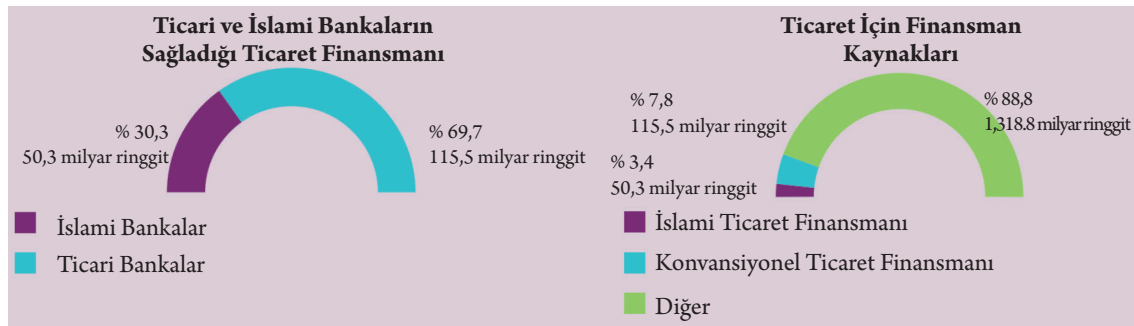
Bu makale, İslami finans alanındaki önemli aktörlerin teknolojiye yatırım yapma aciliyetini gözardı etmemekle birlikte, “sürtünmesiz olan daima kazanır”¹⁶ şeklindeki aldatıcı piyasa söyleminin —yani firmaların çaba, gerekli adım ve zahmeti ya da “sürtünmeyi” bertaraf etmek, dolayısıyla işlem masraflarını düşürmek için tamamen teknolojiye bel bağlamasının- “etkinlik aldatmacası”na yol açabileceğini ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle İslami bankalar tarafından etkinliğin diğer değerlerin üstüne konması, kredi verme kararlarında etik ve toplumsal yargı hatası yaratacağından dolayı mantıksız olabilir. Mesela İslami akıllı sözleşmelerin uygulanması, zaman kaybettiren ve karmaşık geleneksel banka finansman sürecini otomatik hale getirip merkeze bağlı olmaktan çıkarmakta, dolayısıyla İslami bankaların düşük maliyetle daha fazla kredi vermesini mümkün kılmaktadır. Öte yandan bu gelişmiş etkinlik, bankalar mevcut kredi puanlama sistemlerini değiştirmedeği sürece her zaman toplumun daha iyi hale gelmesine yaramayacaktır (yani karlı, somut bilgilere sahip müşterilere daha fazla kredi aktarılıp, bilgilerini bel-

geleyemeyen, daha az şeffaf ama toplumu düşünen müşterilere daha az kredi gidecektir). Sonuç olarak işlem maliyetlerindeki azalmanın, bankaların önemseydiği tek şey ve şirketlerin davranışını önemli ölçüde etkileyen yollardan biri olduğu kanıtlanmıştır.¹⁷ Fakat kesin olan birşey var ki, o da bu durumun, bankaların en iyi olduğu konuda yani havadan para yaratmada (İslami bankacılık ve finansın esas hedefini ihlal eden aşırı kredi yaratımında) onlara yardım etmesidir.

İslami Finans ve “Piyasa”

İkinci ivme, küreselleşme ya da “Piyasa” ile, yani Friedman’ın tanımıyla dünyayı eskisinden de düz hale getiren bir olguyla ilgilidir. Küresel bilgi ve dolayısıyla ticaret akışı bugün teknolojinin ilerlemesi sayesinde muazzam hale gelmiştir. Bilgi paylaşmanın ve mal alım satımının bu dijital yöntemi, dünyayı ekonomik, politik ve kültürel açıdan birbirine bağımlı hale getirmiştir. Hükümetin iş dünyasını bu değişim yönünde teşvik etmesinin bir yolu da Müslüman ülkelerde İslami bankacılık kurumlarının büyük oranda gözardı ettiği ticaret finansman imkanlarını sağlamaktır. Bağlantısallık, birçok Müslüman ülke için uzun yıllar zayıf bir nokta olarak kalmıştır. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) üyesi 57 ülkenin 2016’daki toplam ticaretinin, ihracatta 1,414.3 milyar, ithalatta 1,638.1 milyar olmak üzere toplamda 3,062.4 milyar dolar gibi şaşırtıcı bir sayıya ulaştığı düşünüldüğünde İKÖ içi ticaret oranının –Müslümanlar arasındaki ticaret bağıni temsil eder- sadece yüzde 19.3 olduğunu görmek oldukça şaşırtıcıdır.

Ticaretin tek başına bir ülkenin toplumsal ve ekonomik hastalıklarına çare olmadığı doğru olmakla birlikte eğer ticaret kapsamlı bir şekilde yapılandırılırsa (dijital ve e-ticaret platformları kullanılarak ticaret finansmanı kolaylaştırılırsa) eşitlikçi büyüme ve yoksulluğun azaltılmasına katkı yapacak gerçek potansiyeli ortaya çıkabilir (yani yoksulların reel ekonomiye katılımı için daha fazla imkan sağlayabilir). Bunun farkında olan BNM, yakın gelecekte ticaret finansmanını kolaylaştırmada İslami bankaların rolünü güçlendirmeyi planlamaktadır. Ticaret finansmanı tekliflerinin dijitalleşmesinin faydaları sayesinde BNM üç yıllık zaman zarfında şeriata uygun ticaret finansmanının ülkenin toplam ticaretinin en azından yüzde 10’unu desteklemesini amaçlamaktadır (BNM, 2017). BNM’nin son istatistikleri göstermektedir ki 2015 itibarıyla İslami finans sektörü Şekil 5’teki gibi 1.48 trilyon ringgite ulaşan ticaret finansmanı toplam kaynaklarının sadece yüzde 3.4’ünü (50.3 milyar ringgit) temsil etmektedir. Ancak İslami finansın kendi payını artırma imkanı çok fazladır, zira Malezya’nın toplam ticareti 2017’de 1.77 trilyon ringgitten 2018’de 1.88 trilyona çıkarak yüzde 5.9 büyüme kaydetmiştir.

Şekil 5. Malezya’da İslami Bankaların Ticaret Finansmanı

Kaynak: BNM’nin Finansal İstikrar ve Ödeme Sistemleri Raporu (2016)

Aynı zamanda Malezya'da helal ürün sektörünün, İslami ticaret finansmanındaki teknolojik aksamların yarattığı, Müslüman ülkeler arasındaki birbirine bağlılığın bir sonucu olarak gelişmesi beklenmektedir. Bu sektörün İslami finansmandan faydalanma potansiyeli, Küresel İslami Ekonominin Durum Raporu 2018/2019'ye göre muazzamdır. Bu rapora göre Müslümanlar 2017'de gıda, içecek ve yaşam tarzı sektörlerine 2.1 trilyon dolar harcamış olup 2023 itibarıyla bu harcamaların 3 trilyon dolara ulaşması öngörülmektedir. Malezya'da hükümet, ülkenin helal sektörünü daha da geliştirmek için denetim, finansman, pazarlama ve ödeme dahil pek çok yönden önemli stratejik girişimlerde bulunmuştur. Aynı zamanda birçok teşvikler de verilmektedir. Mesela helal ihracat yapan şirketleri finanse etmek için 1 milyar ringgit şeriata uygun KOBİ finansman planının parçası olarak 2019 bütçesinde hükümet tarafından yüzde ikilik kar oranı desteği tahsis edilmiştir. Bunlar sayesinde helal sektörünün ülkenin GSYİH'sına katkısının 2017-2020 yılları arasında yüzde 7.5'ten yüzde 8.7'ye çıkması beklenmektedir.

Malezya'nın bu "piyasa" gücünü yönetmedeki yaklaşımının ne olması gerektiği ile ilgili bizim duruşumuz, ülkenin birbirine bağlılığı mal üretimi ve ticaretinin çok ötesinde görmesi gerektiği şeklindedir. Aksine küresel hızlanma, fikirlerin değiş-tokuşu yoluyla da yapılmalıdır. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu, hükümetin İslami finans bilgi merkezlerini güçlendirmeye tam olarak adanmasıdır. Bu merkezler arasında, akademik programları dünyada ilk beş arasında yer alan ve yakın zamanda İşletme Okullarını Geliştirme Birliği (AACSB) tarafından prestijli akreditasyonla ödüllendirilen INCEIF ve insanların sınırların ötesinde biraraya gelip dünyanın sorunlarına çözüm aradığı diğer düşünce kuruluşları yer almaktadır. Şekil 6, INCEIF'in İslami finansla ilgili yetenek geliştirmeye katkılarını göstermektedir.

2006'da kuruldu INCEIF Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi	ENDÜSTRİ ETKİSİ	DÜŞÜNCE LİDERLİĞİ	SAYGINLIK
	 Sürdürülebilir İslami finans yetenek arzı 72 ülkeden 1.585 mezun	 Fakülte tarafından sektöre yoğun katılım Fakültenin %75'i çeşitli yönetim kurulları ve danışmanlık rollerindedir	 Yerel ve küresel olarak akademik mükemmellikle tanınma RePEc sıralamasında Asya'da 46.
	 İslami finans araştırmalarına en fazla 400 araştırma ve yayın (%50'den fazlası Scopus/SCI'de listelendi)	 Diğer üniversiteler için referans noktası Ortaya çıkarılan 49 ders kitabının yedisi 23 üniversite tarafından kullanılmaktadır.	 SETARA tarafından Yeni Üniversiteler kategorisinde 5 derecesi (mükemmel)
	 Endüstriyle alakalı içerik Öğrencileri önde gelen sektör uygulayıcıları ile tanıştırmak için aksiyona dayalı öğrenme metodunun benimsenmesi		

Şekil 6. INCEIF'in İslami Finans İçin Yetenek Geliştirmeye Katkıları

Kaynak: BNM Finansal İstikrar ve Ödeme Sistemleri Raporu (2017)

İslami Finans ve İklim Değişikliği

Yakın zamanda Malezya Enerji, Bilim, Teknoloji, Çevre ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından stratejik odak noktalarından biri olarak belirlenen İslami finans, yerel finansal ortamda yeşile yatırımla ayrılmaktadır. Daha sürdürülebilir yönde ilerleyen İslami finans kurumları, (bir takım sürdürülemez endüstrilere kredi fonlaması ile) küresel iklimde hızlı şoklara sebep olabilecek şekilde yeryüzü kaynaklarının aşırı kullanımı konusunda şimdilerde daha bilinçli olmak durumundadır.

Şekil 7’de görüleceği gibi, SC’nin Sürdürülebilir ve Sorumlu Yatırım (SSY) Sukuk Planını ortaya koymasıyla birlikte Malezya İslami finans sektörü ülke ekonomisini “yeşilleştirme” sürecine dahil olmuştur. Bu planın amacı, yeşil sukuk ihracı için yardımcı bir ekosistem yaratılmasını kolaylaştırmak ve uygun SSY projelerini (mesela doğal kaynaklar, yenilenebilir enerji ve enerji etkinliği, toplumsal ve ekonomik kalkınma, vakıf varlıkları) finanse edecek fon toplama kanalı olarak yeşil sukukun daha fazla kullanımını teşvik etmektir. Bu planın rehberliğinde Malezya, Temmuz 2017’de Tadau Energy Sdn Bhd tarafından dünyanın ilk yeşil sukukunun ihracı ile küresel yeşil finansman sahasında yeni bir dönüm noktasına girmiştir. Kümülatif olarak, Nisan 2018 itibarıyla 3.7 milyar ringgit onaylanmış ihraç büyüklüğü ile beş yeşil sukuk ihracı vardır. Elde edilen getirinin 2.4 milyar ringgitlik kısmı Tablo 4’te görüleceği gibi yenilenebilir enerji üretimi ve yeşil bina yapımı finansmanı için kullanılmıştır.

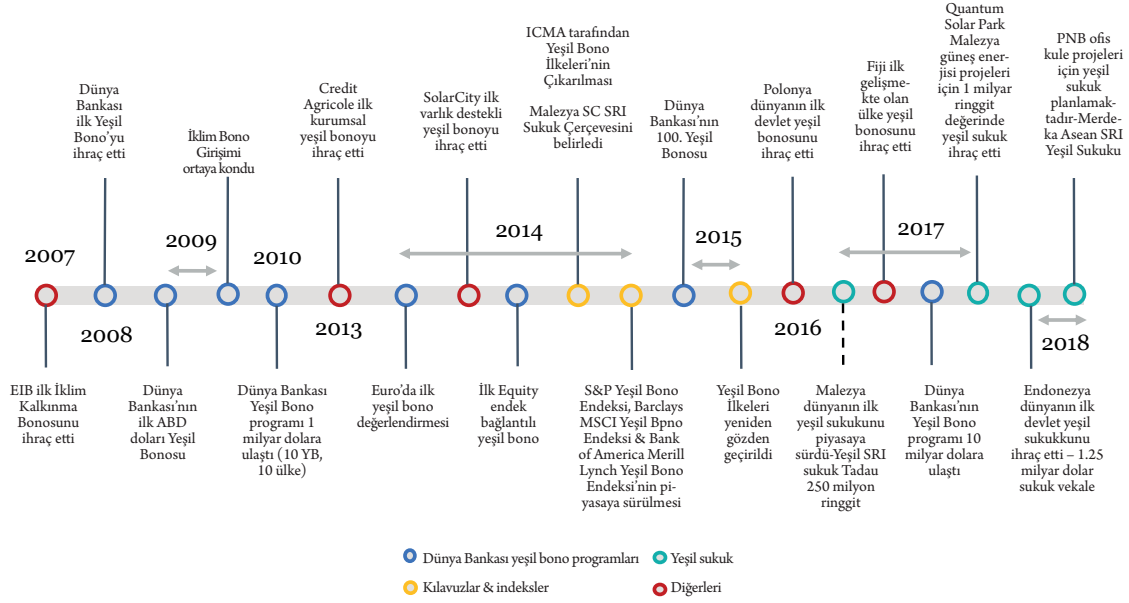
Tablo 4.

Nisan 2018 itibarıyla Malezya’da Yeşil Sukuk İhracı

İhracı yapan	Program büyüklüğü (Milyon Ringgit)	İhraç Tarihi	İhraç edilen tarih (Milyon Ringgit)	Getiri kullanımı
Tadau Energy Sdn Bhd	250.00	27 Temmuz 2017	25	Sabah’da 50 megawatt (MW) güneş enerjisi santrali
Quantum Solar Park (Semenanjung) Sdn Bhd	1,000.00	6 Ekim 2017	18	Kedah, Melaka ve Terengganu’da üç adet 50 MW güneş enerjisi finansmanı
PNB Merdeka Ventures Sdn Bhd	2,000.00	29 Aralık 2017	5	Kuala Lumpur’da Merdaka PNB118 kule projesinin parçası olarak 83 katlı ofis binası fonlama
Sinar Kamiri Sdn Bhd	245.00	30 Ocak 2018	1	Perak’ta 49 MW güneş enerjisi santrali finansmanı
UiTM Solar Power Sdn Bhd	240.00	27 Nisan 2018	0	Pahang’da 50 MW güneş enerjisi santrali finansmanı

Kaynak: SC-Dünya Bankası Grubu’nun İslami Yeşil Finans Raporu (2019)

İslami Finansın Küresel Merkezi Olma Yolunda Malezya

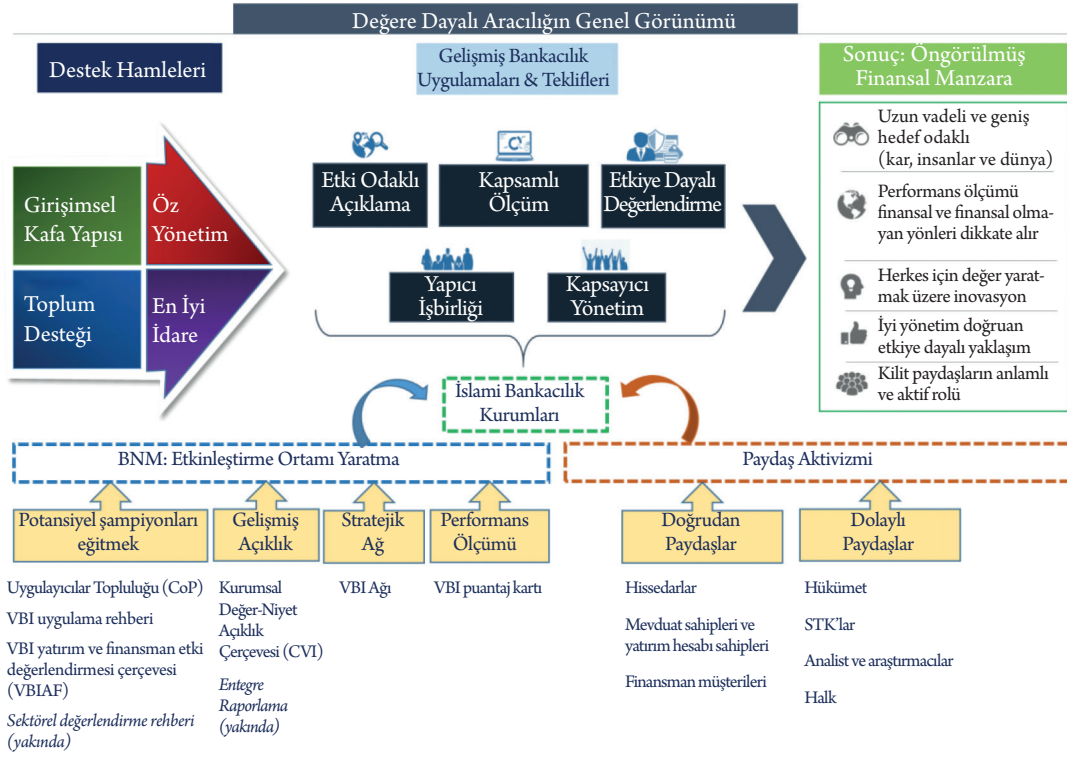

Şekil 7. Malezya Yeşil Sukuk Başlangıcı

Kaynak: Dünya Bankası'nın Yeşil Etki Raporu (2017), IFC Yeşil Bono Etki Raporu (2017), İklim Bonoları Girişimi (2017) Raporu, MIFC, Yazarın kendisi.

İslami finansın, Malezya'nın 2030 yılı öncesi sera gazı emisyonlarını yüzde 45 azaltacağını temin ettiği Ulusal Katkı Niyet Beyanı'nı gerçekleştirmek için sunabileceği diğer bir çözüm de Temmuz 2017'de Değer Tabanlı Aracılık (DTA)'ın kavramsallaştırılmasıydı. DTA İslami bankalar için hayrı teşvik, şerri engelleme şeklindeki kapsayıcı niyeti pekiştirerek sektör vizyonunun daha etki odaklı olmasını ifade etmektedir. Şekil 8, BNM'nin DTA yapısını göstermektedir. Bu minvalde, İslami finansın toplumsal ve çevresel etkilerini güçlendirmeye odaklanan DTA Nihai Strateji Belgesi, BNM ve dokuz İslami bankayı içine alan DTA Uygulama Komisyonu tarafından ortaya konmuştur. Buna ilaveten DTA'nın işletilebilmesini kolaylaştırmak adına genel danışmanlık için DTA Finansman ve Yatırım Etki Değerlendirme Çerçevesi (VBIAF) ve DTA Scorecard olmak üzere iki yeni araç yayınlanmıştır. VBIAF bankalara, ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri dikkate alarak finansman ve yatırım seçeneklerini değerlendirmeleri için rehberlik sunarken, DTA Scorecard İslami finans kurumlarında etki tabanlı performans ölçüm yapılarının uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Sektör oyuncularının DTA'ya desteği son yıllarda ivme kazandı. Mesela, CIMB Islamic Bank Berhad ve onun ana bankası, yeni hibrit araç ve Yeşil Bina Endeks sertifikalı konut alımı için ayrıcalıklı finansman oranları sundu. Daha önemlisi DTA Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SKH) gerçekleştirilmesine uygun küresel yeşil girişimlerle de uyumludur. Mesela 2018'de HSBC Amanah Berhad tarafından dünyanın ilk SKH sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir. Bu AAA dereceli ilk teminatsız sabit oranlı sukuk ihracının getirilerinin, bilhassa iklim değişikliği ile ilgili bir takım BM SKH'lerinin gerçekleşmesine katkıda bulunacak projeleri finanse etmeye ayrılacağı belirtilmektedir.¹⁸

Şekil 8. Değer Tabanlı Aracılık Çerçevesi

Kaynak: BNM'nin VBI Danışma Belgesi (2019)

Sonuç

Özetle, önceki çalışmalar Malezya'da İslami finansın doğuşunu çoğunlukla Hac Fonu Kurumu ya da daha bilindik ismiyle Lembaga Tabun Haji gibi klasik İslami organizasyonların kuruluşuna bağlasa da¹⁹, elinizdeki makale, halkın özellikle kapsayıcılık ve ekonomik refah açısından daha iyi bir millet olma yolunda biraraya gelme arzusunu İslami finans sisteminin doğuşu için önemli bir sebep olarak göstermektedir. Ayrıca bu makale, Malezya'nın bugün dünyanın en gelişmiş İslami finans pazarlarından biri olma serüvenine ışık tutmaktadır. Malezya halkının ülkeyi daha kapsayıcı büyümeye yönlendirme, dolayısıyla İslami finans yoluyla ekonomik refaha ulaşma hedefinin önemini yinelemektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışma, yüksek gelirli bir millet olmak ve en alttaki yüzde 40'ı güçlendirme gündemini izlemek için İslami finansın üç büyük piyasa hızlandırıcısı olan teknoloji, küreselleşme ve tabiat ana ile verimli etkileşim için alanlar sunabileceğini göstermektedir. Böylece daha kapsayıcı ve eşitlikçi büyüme mümkün olacaktır. Bu hızlandırıcı güçlerin sadece finansal sistemin çalışma şeklini değiştirme kabiliyeti olmakla kalmayıp aynı zamanda müşteri beklentilerini ve dolayısıyla talep ve tüketim eğilimlerini de bozabileceğini belirtmek gerekir. Bu nedenle İslami finansın ana aktörleri, hızlanma çağında başarılı olmak için kaynaklarını sadece etkinliği artırmak için en iyi çözümleri aramak değil bir yandan da müşterilerinin davranışlarının nasıl değiştiğini anlamak için kullanmalıdır.

Notlar

- 1 Bkz. Christine Lagarde'ın, Malezya TalentCorp'un Universiti Malaya ve Malaysian Economic Association ile birlikte ev sahipliği yaptığı 'Special Engagement Session'daki konuşması. https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/06/23/sp062419-md-ingredients-for-malaysia-economic-prosperity#_edn1
- 2 Malezya'nın 2020 yılı itibarıyla yüksek gelirli bir ülke olma hedefi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Kana (2019).
- 3 Malezya'nın Yeni Ekonomi Politikası'nın detayları için bkz. Jomo (1990).
- 4 Detaylar için lütfen bkz. Shah M.E. & Seho M. (2017) Tabung Haji Run-up to Islamic Finance in Malaysia, Islamic Finance in Malaysia.
- 5 Malezya'da artan İslamlaşma hareketi ve bunun ülkede faizsiz banka kurma ile ilişkisi ile ilgili detaylar için bkz. Richburg (1987) ve Chandra (1988).
- 6 Malezya'da İslami bankacılık sistemi kurmak için ilk çabalarla ilgili bkz. Cheah (1994).
- 7 İslami Bankacılık Yasası 1983'te İslami bankacılığı şu şekilde tanımlamıştır: "amaçları ve operasyonları İslam dini tarafından onaylanmamış hiçbir unsur içermeyen bankacılık işlemleri".
- 8 Hissedarlar arasına Finans Bakanlığı (RM30 milyon), Lembaga Urusan dan Tabung Haji (RM10 milyon), Pertubuhan Kebajikan Islam Malaysia (RM5 milyon), Majlis Agama Negeri (RM20 milyon), Foundations of Religious Affairs (RM3 milyon) ve Federal Corporations (RM12 milyon) yer almaktadır.
- 9 Konvansiyonel sigortanın aksine Malezya'da Tekafül uygulaması şeriat ilkelerine riayet etmektedir. Burada bir grup katılımcı tekafül fonlarına bağışta bulunarak (teberru) içlerinden herhangi birinin uğrayabileceği zarar ya da kayba karşı birbirlerini teminat altına alma konusunda karşılıklı anlaşmaktadır.
- 10 Bu birim ürün geliştirme ve İslami sermaye piyasa işlemleri ile ilgili araştırma yapmak üzere hem İslam fıkhi hem de sermaye piyasası uygulamalarında eğitim almış araştırmacılardan oluşmaktadır.
- 11 SC'nin SAC üyeleri İslam alimleri, akademisyenler ve İslami finans uzmanlarından oluşmakta olup bunların vazifesi SC'ye İslami sermaye piyasası faaliyetleri ile ilgili şer'i konularda danışmanlık yapmaktır.
- 12 İslami sermaye piyasasının büyüklüğü, Sukuk toplam büyüklüğü ve şeriata uygun tahvillerin piyasa sermayeleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.
- 13 İslami Finans Hizmetleri Kurulu (2019), sistematik öneme sahip ülkeleri, İslami bankaların (toplam yerel bankacılık varlıklarında) en azından yüzde 15 pazar payına sahip olduğu ülkeler olarak tanımlamaktadır. Bankacılık varlıklarının tamamen İslami olduğu İran ve Sudan dışında bu ülkeler arasında Brunei (yüzde 61.8), Suudi Arabistan (yüzde 51.5), Kuveyt (yüzde 39.3), Katar (yüzde 25.7), Malezya (yüzde 24.9%), Birleşik Arap Emirlikleri (yüzde 20) ve Bangladeş (yüzde 19.8) yer almaktadır.
- 14 Ülkedeki gelir eşitsizliğini ölçen Gini katsayısı 1970'teki 0.513 değerinden 2016'da 0.399'a düşmüştür. Bu da son 46 yılda Malezya'da gelir eşitsizliğindeki gelişmeye işaret etmektedir.
- 15 Başlangıç aşamasında RM20 milyon fon toplama işlemi yapan bu bankalar, Affin Islamic Bank Bhd, Bank Islam Malaysia Bhd, Bank Muamalat Malaysia Bhd, Maybank Islamic Bhd, Bank Kerjasama Rakyat Malaysia Bhd ve Bank Simpanan Nasional'dır.

- 16 Daha fazla ayrıntı için David Pogue'un (2019) "What's Changed Since My First Column for Scientific American" başlıklı makalesine bakınız. <https://www.scientificamerican.com/article/whats-changed-since-my-first-column-for-scientific-american/>
- 17 Daha fazla ayrıntı için bkz. Hartzog ve Selinger (2015).
- 18 UN Seçili BM SKH'leri şunları içermektedir: SKH 3 – Sağlık ve İyi Yaşam, SDKH 4 – Kaliteli Eğitim, SKH 6 – Temiz Su ve Temizlik, SKH 7 – Ulaşılabilir ve Temiz Enerji, SKH9 – Sanayi, İnovasyon ve Altyapı, SKH 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ve SKH 13 – İklim Eylemi.
- 19 Bkz. Samad & Hassan (2006), Akram Laldin (2008) ve Al Nasser & Muhammed (2013).

Referanslar

- Akram Laldin, M. (2008). Islamic financial system: the Malaysian experience and the way forward. *Humanomics*, 24(3), 217-238.
- Al Nasser, A. S., & Muhammed, J. (2013). Introduction to history of Islamic banking in Malaysia. *Humanomics*, 29(2), 80-87.
- Ang, J. B., & McKibbin, W. J. (2007). Financial liberalization, financial sector development and growth: evidence from Malaysia. *Journal of Development Economics*, 84(1), 215-233.
- BNM. (2017). Financial Stability and Payment Systems Report 2016. http://www.bnm.gov.my/files/publication/fsps/en/2016/fs2016_book.pdf adresinden edinilmiştir.
- BNM. (2018). Financial Stability and Payment Systems Report 2017. http://www.bnm.gov.my/files/publication/fsps/en/2017/fs2017_book.pdf adresinden edinilmiştir.
- BNM. (2018). *VBI Financing and Investment Impact Assessment Framework Consultative Document*. <http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=57&pg=137&ac=734&bb=file> adresinden edinilmiştir.
- BNM. (2019). Financial Stability and Payment Systems Report 2018. http://www.bnm.gov.my/files/publication/fsps/en/2018/fs2018_book.pdf adresinden edinilmiştir.
- Borhan, J. T. B. (2005). *Pelaksanaan Prinsip Syariah Dalam Amalan Perbankan Islam di Malaysia*. In Abdullah, A. H. (Ed.), *Teori dan Aplikasi Kontemporer Sistem Ekonomi Islam di Malaysia* (ss. 41-87). Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn. Bhd.
- Chandra, M. (1988). *Kebangkitan Semula Islam di Malaysia*. Petaling Jaya: Penerbit Fajar Bakti.
- Cheah, K. G. (1994). *Institusi-institusi Kewangan di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Cizakca, M. M. A. (2019). *Islamic Capitalism and Finance: Origins, Evolution and the Future*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Friedman, T. L. (2017). *Thank You for Being Late: An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations* (Versiyon 2.0, Yeni Bir Sonsöz ile). Picador/Farrar Straus and Giroux.
- Hartzog, W., & Selinger, E. (2015). Increasing the Transaction Costs of Harassment. *Boston University Law Review Annex*, 95(47), 47-51. <https://www.sc.com.my/api/documentms/download.ashx?id=08daa753-a28c-4833-9dd8-9f9a50d363fa> adresinden edinilmiştir.

- IFSB. (2019). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019. <https://www.ifsb.org/sec03.php> adresinden edinilmiştir.
- Jomo, K. S. (1990). Whither Malaysia's New Economy Policy? *Public Affairs*, 63(3), 469-499.
- Kana, G. (2019). *Malaysia to become high-income nation*. <https://www.thestar.com.my/business/business-news/2019/07/02/malaysia-to-become-highincome-nation/> adresinden 13 Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.
- KRI. (2018). *The State of Households 2018: Different Realities*. http://www.krinstitute.org/assets/contentMS/img/template/editor/FullReport_KRI_SOH_2018.pdf adresinden edinilmiştir.
- Koen, V., & Rahuman, M. R. H. (2016). *Can Malaysia Become a High-Income Country by 2020*. http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/5705/Can_Malaysia_become_a_high-income_country_by_2020_.html adresinden edinilmiştir.
- MIFC. (2018). Islamic Finance in Asia: Reaching New Heights. <http://www.islamicfinance.my/index.php?ch=28&pg=72&ac=189&bb=uploadpdf> adresinden edinilmiştir.
- Nakagawa, R. (2009). The evolution of Islamic finance in Southeast Asia: the case of Malaysia. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 25(1), 111-126.
- Nu'man, R., & Ali, S. N. (2016). Islamic Economics and Finance Education: Consensus on Reform. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 12(3), 75-97.
- Pogue, D. (2019). What's Changed since my first column for Scientific America. <https://www.scientificamerican.com/article/whats-changed-since-my-first-column-for-scientific-american/> adresinden edinilmiştir.
- Richburg, K. B. (1987). Islamic Resurgence Seen in Malaysia. Washington Post tarafından 24 Ekim 1987 tarihinde basılan bir makale.
- Samad, A., & Hassan, M. K. (2006). The performance of Malaysian Islamic bank during 1984–1997: An exploratory study. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(3), 1-14.
- Shah, M. E., & Seho, M. (2017). *Tabung Haji Run-up to Islamic Finance in Malaysia*. In Arif, M. (Ed.), *Islamic Finance in Malaysia: Growth & Development* (ss. 27-53). Kuala Lumpur: Pearson Malaysia Sdn Bhd.
- SC-World Bank. (2019). *Islamic Green Finance: Development, Ecosystem and Systems*. <https://www.sc.com.my/api/documentms/download.ashx?id=a86707ce-07e0-4c75-9e45-7ad7bca6f540> adresinden edinilmiştir.
- Securities Commission. (2016). *Bi-annual Bulletin on the Malaysian Islamic Capital Market January–June 2016*, 11(1). <https://www.sc.com.my/api/documentms/download.ashx?id=08daa753-a28c-4833-9dd8-9f9a50d363fa> adresinden edinilmiştir.
- Thomson Reuters. (2018). *Islamic Finance Development Report 2018*. <https://repository.salaamgateway.com/images/iep/galleries/documents/20181125124744259232831.pdf> adresinden edinilmiştir.
- World Bank. (2018). *Malaysia Economic Monitor December 2018: Realizing Human Potential*. <https://www.worldbank.org/en/country/malaysia/publication/malaysia-economic-monitor-reports> adresinden edinilmiştir.

ikam

İSLAM İKTİSADİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

📍 Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

🌐 ikam.org.tr @ bilgi@ikam.org.tr [f ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr) [t ikamorgtr](https://www.twitter.com/ikamorgtr)